

Eltűnés

Nincs nagyobb és szebb érzés annál, mint amikor az író megérti, hogy szabad annak az irodalomnak összes korlátaitól, amelyhez tartozik, mentes az apró-cseprő és nagy civakodásoktól, a politikai okoskodásoktól és pártkötelezettségtől

Kanada bizonyos értelemben ígéret földje az írók számára. Semmi sem korlátozza benne az író képzelőerejét. Nincsenek elvitatásra vagy megerősítésre váró mítoszok, mint a szomszédos Amerikában. Nincsenek megszeghetetlen irodalmi szabványok. Nincsenek engedményeket kikényszerítő egyoldalúságok. Nincsen, legálábbis egyelőre, politikai megszállottság, amely hívekre és ellenfelekre osztja az embereket. Nincsen történelem. Egyetlen bizonyosság a terület, a hatalmas térség, amely Kanadát a Szovjetunió szétválása után – mint itt állítják – a világ legnagyobb országává teszi. Mégpedig a világ egyik legtrikábban lakott országává, mivel e hatalmas területen csupán 25 millió lakos él.

Feltételezem, hogy engem az elmúlt hónapok alatt éppen emiatt ragadott meg az eltűnés gondolata, ugyanaz a gondolat, amely – ezt most látom be – következetesen végigvonul a műveimen. Természetesen nem gondolkodok testi lényem tényleges eltűnésére, vagy szellemem megsemmisülésére, elhalására, hanem arra a követelményre, hogy az író tűnjön el, s szabadítsa föl a teret a szöveg, az olvasmány számára. S úgy tűnik, hogy itt, ebben az irdatlan térségben roppant könnyű megteremteni az író eltűnésének fizikai feltételeit és megtalálni a helyet, ahol téged senki sem ismer, azaz még pontosabban: ahol senkinek sem támad kedve megtenni akkora utat, hogy megtaláljon téged.

MINDENKI LÁTHATATLAN SZKAFANDERBEN JÁR

Margareth Eastwood egy esszéjében hívja föl a figyelmet a kanadai területérzékelésre: noha mindenki számára elegendő van belőle – vagy éppen ezért, mert elegendő –, a területet féltékenyen őrzik. A határok élesek, világosan meg vannak jelölve és sérthetetlenek. Amerikában megtörténhet, hogy megölelik és megcsókolják, vállon veregetik vagy a barátság jeléül gyengéden meglökik az embert. A kanadaiak megközelíthetetlenek. Mindenki láthatatlan szkafanderben jár: a test azért létezik, nehogy más test létezzen, a határ azért van, nehogy át kelljen rajta kelni, a magány életmód, s nem lázadási forma.

Mirna Costash kanadai írónő, aki az egyik legjobb könyvet írta meg Kelet-Európa széthullásáról, nem ért velem egyet. Amiben én az írói paradicsomot és a képzelet szárnyalásának szabadságát látom, abban ő a kanadai irodalmi identitás megteremtésének akadályát látja. Az én új kéziratommal szemben, amelynek cselekménye abban a városban játszódik, amelyben most élek, de nem nevezem meg, földrajzilag nem határolom be, nem titkolja ellenszenvét. Ebben rejlik a legnagyobb veszély, állítja, tehát abban, hogy minden kanadai író előlről kezd, mindenki újfent elképzi ezt az országot, és ezzel megsemmisíti szellemi történetét. Egy Kanada helyett, véli ő, számtalan Kanada létezik, egy bolygó helyett, amelyet minden írói erőfeszítés gazdagít, az írók a meteorok egész seregét teremtik meg, amelyek természetlenül keringenek az irodalmi kozmoszban, míg el nem égnek.

KÜLÖNBÖZŐSÉGEK KERESÉSE

Nem egészen értem, amiről Mirna Costash beszél, de más valamit értek. Az, hogy más nyelvben élünk, a saját nyelvünkön kívül tartózkodunk, még nem ok a nosztalgikus panaszkodásra, a száműzött tragikus sorsa fölötti kesergésre. Nincs szebb és felemelőbb érzés annál, mint amikor az író megérti, hogy szabad annak az irodalomnak mindennemű megszorításaitól, amelyhez tartozik, az apró-cseprő és nagy civakodásoktól, a politikai okoskodásoktól és pártkötelezettségektől. Amikor magára marad az egyetlen dologgal, amely az irodalomban fontos: a saját nyelvével.

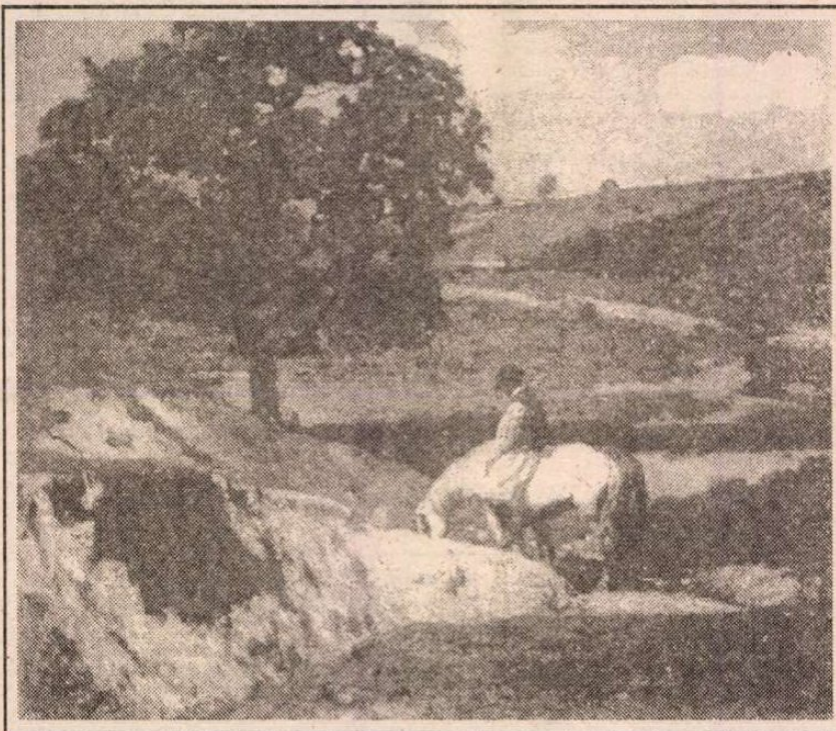
Tehát az eltűnés, amelyről beszélek, voltaképpen belevezetés a nyelvbe, egyégyé válás magával a nyelvvel, az abszolút szabadsággal. Egy pillanatra legalább az írás mentesül minden függőségtől, minden hovatarozástól. Én nem létezem. Csak a történet, csak az elbeszélés létezik. A hatalmas terület létezik, mint a belső magány és kíváncsiság jelképe, mint annak a dicsérete, ami valamennyiünket megkülönböztet a többi emberi lénytől. Mert éppen ez, ennek az egyediségnek, a különbözőségnek a keresése képezi az igazi művészi erőfeszítés magját. Minden más csalás, hamisítvány. A hasonlóság minden megerősítése, az egyféleség minden szorgalmazása a művészet megsemmisítése. Az író egyes szám első személy.

Az én kanadai barátaim nem annyira biztosak ebben, s gondosan figyelmeztetnek, hogy ne dőljek be semmiféle öncsalásnak. Az észak-amerikai írók, mondják ők, kezdettől fogva arra vágytak, hogy – persze a helyet nem változtatva – olyan szerepet jasszanak, mint a kelet-európai írók, hogy könyveik ne csak a közömbös háziasszonyokhoz és fáradt üzletemberekhez jussanak el, akiknek az

olvasás csupán a háztartási munka és az üzleti kötelezettségek közötti szabad idő kitöltésének egyik módját jelenti, hanem szeretnék, ha eljutna a megalázottakhoz és jogfosztottakhoz is, mindazokhoz, akik képesek szavaikban felismerni a valódi igazságot.

AZ ÉLESÍTŐ MESSZESÉG

Most rajtam a sor, hogy kétkedés jeleit mutassam, csóváljam a fejem és rágham a körmöm. Ki itten a megalázott és

Iványi Grünwald Béla: Itatás

megsértett? Ostoba kérdés, hiszen a demokrácia – ezt tudom még én is, aki sohasem éltem demokratikus országban – annak köszönhetően marad fenn, hogy szakadatlanul egysúlyoz és ügyeskedik egyes csoportok és a társadalom egyes szegmensei között, nehogy elfojtsa szabadságukat. Nincs olyan demokrácia, amelyben senkit sem ér sérelem, amelyben senki nem érzi a hatalom korlátozásait. Egyébként is, az, ami végül megsemmisít minden demokráciát, az éppen a demokrácia tehetetlensége: az, hogy képtelen eleget tenni minden igénynek. Amikor eléri a végső határt – akarva-akaratlanul – át kell csapnia a saját ellentétébe, el kell tűnnie.

Ez persze az eltűnés másik formája, amire vágyom, de ha semmi más, legalább a szó ugyanaz. És az íróknak – ha másban nem – legalább a szavakban kellene hinniük, nemde? Így ülök itt a préri szélén, és próbálom megérteni, mi az oka annak, hogy nem tudok igazán elmenekülni, nem tudom elkerülni azt, amit „politikai fertőzőtségnek” neveznek.

Úgy látszik, hogy Mirna Costashnak valamilyen mégiscsak igaza van. Ott, ahol nincsen tradíció, lehetetlen megteremteni a nemzeti irodalom igazi azonosságtudatát, viszont ott, ahol létezik, lehetetlen elmenekülni tőle. A távolság paradox módon kiélelőti azt, amit az ember közelről nem látott, de ez ugyanaz a tárgy, ugyanaz a kép, amelytől oly görcsösen kívánt elmenekülni.

Nincsen tehát íróparadicsom, nincsen eltűnés. Függetlenül attól, hogy milyen messzire megyek északra, sohasem érek elég messzire. Befesthetem a hajam, szakállat és bajuszt eresztetek, megváltoztathatom az öltözkömet, húzhatok főkabór katonacsizmát a lábomra, a szöveg mindig az enyém lesz, mint ahogy én, mint író, mindig valakié leszek, bármit csinálok, bármennyire is hiszek abban, hogy más lehetőségek is léteznek. Most már tudom, hogy csak vereség létezik, semmi más.

David ALBAHARI (Vreme)

Yorick, Pehotnij

(Baka István, 1948–1995)

Könyveti könyv volt Baka István utolsó, életében megjelent kötete, a *November angyalához* (Jelenkor kiadó). Aki akkor (is) olvasott, és aki most (is), a költő halála után; vagy éppen a halálhír nyomán, elolvasta a kötet verseit, aligha mondhat mást, csak annyit, hogy a *November angyalához* az életől való búcsúvétel, a katarztikus halálélmény után írt versek könyve. A költő életrajzában közeli ismerői igazolhatják vagy cáfolhatják meg a versolvasónak ezt a gondolatát. A versek, ahogyan a kötet hat rövid, négyszer három és kétszer hat versből álló ciklusában egymást követik, arról a sívár megnyugvásról tudósítanak, amit már nem zavar meg sem a búcsú fájdalma, sem a halál rettenete. Egész verseken átburjánzó jelképek, figyelmesen és pontosan megformált metaforák, jól hallatszó verszene, hibátlanul végigvezetett hosszú versmondatok rendje építi fel a verseket, amelyekből szinte programszerűen hiányoznak az újítások, hiányzik a másképpen mondás szenvedélye, a különbözés, az eltérés és eltérés költőket olyannyira vonzó indulata. Itt már minden befejeződött, már semmi sem kezdődhet meg és nem is kezdődhet újra. A költő túl van az evilági szenvedésen.

A vers képeivel behatárolt tér, a szavakkal körülvett idő már nem a költő személyes (és szenvedélyes) drámájának a tere meg ideje, hanem a költészeté, ahol nem érvényesek az evilági mércék, sem az evilági fájdalmak és félelmek. Még inkább kiélezve így is leírhatom: a *November angyalához* nem Baka István személyes líratörténetének utolsó teljes darabja, hanem a költészet rekapitulációja, a költészet közös történetének egyik döbbenetes dokumentuma. Ahogyan Baka István a kötet verseinek sorszerkezeteit zeneileg és ritmikus megformálta, ahogyan a sorokból zárt rendbe fogott strófákat épített és ahogyan a strófákból a versek kompozíciós ívét megrajzolta az már nem a mester hibátlan munkájának gyümölcse, hanem egyértelműen a költészet hatalmának és vereségének felismerése. És annak bizonyítéka, hogy a költészetben nincs elévülés és nincs mulandóság. Tehát melankólia sincs. És az elégia is csak egyik tagja a versműfajok sorának. Utolsó verseskötetében Baka István nem a költők költője, hanem a költészet költője.

A halál könyörtelenségére való ráismerés rettenetén túl már nem a költői személyesség szólal meg, hanem maga a vers, különböző „versmondókra” és szerepekre osztva. A *November angyalához* kötet verseiben Hány János issza búcsúpoharat, Arsenyij Tarkovszkij, aki három évvel élte túl a fiát, a filmrendező Andrejt, szonettjei olvashatók, Orosz szonettek címen, melyek „csak fordításban léteznek”, aztán az alsósztrégovai versek, a háromrészes Carmen és a három szonettből álló Pügmalión, a *Farkasok órája* (1992) kötetéből ismert Hamletkísérő Yorick szólal meg és ölelkezik össze az ugyanott, az 1992-es kötetben Sztjepán Pehotnij néven megjelenő és egy későbbi kötet (*Sztjepán Pehotnij testamentuma*, 1994) címében orosz költői álnéven megszólaló „kitalált” költővel, és végül – a hatodik ciklusban – Philoktétészt halljuk, a szenvedő és messziről bűzlő görög hőrozt, akit annak idején Somlyó György tett meg a modern költészet szimbólumának... Így sorjáznak tehát a szerepek Baka István kötetében, ám ezek a szerepek nem a költő alakváltozásai, hanem a személyesség felszámolásai, a tárgyias líra azonosítása magával a költészettel. Mert nem Hány Jánost, nem Arsenyij Tarkovszkijt, nem Yorickot, nem Sztjepán Pehotnijt halljuk ezekben a versekben megszólalni, és nem az ő ruhájukba öltözött Baka Istvánt, hanem a költészet hangját, a jambust, a rímet, a szavakat közvetlen közlőrl.

A Gecsemáné ciklus Siralomház című versében írja Baka István: „Nagyon közel lett a távol, / Már félig benne élek én; / Mint felbontott palack nyakából, / Csurog az édes, égi fény / Napjaim csorba poharába” – és ezzel mintha visszakanyarodna az én személyességének világába, ám a cikluszáró Csak a szavak című vers nyomban visszavált a „közel lett”, „távol” semmivel sem megzavart csöndjébe, ahol „csak a szavak már nem maradt más” / nem táplál a kenyér s a bor / lélek vagyok ki test-koloncát / hurcolva folyton megbotol / a semmi és a lét közötti / küszöbön bár ez a küszöb / szó maga is csak és riadtan / tévelyeg a szavak között”. A költői személyesség szó csupán, szótári adat, fellapozható, elérhető, de nem test, nem tér és nem idő. Ami mondható: „csak a szavak”. S ezeket is szerepek mondják ki, a költészet történetéből előlépő árnyalakok, lebegő irodalmi hősök, kitalált költők és nevek.

(Folytatása a 13. oldalon)

BRASNYÓ ISTVÁN

Nagypéntek*

Miért vennének elő éppen engem a zugsól?

A történelem kivételesen sem

fordul ismét önnön keréknyomába.

Csak füstje és pora szállong vaskerekje után,

üszkös szaga az ekliptika sodorvonalában.

Mater dulcissima, hosszabb éjszakát álmodnék

a valós éjszakánál, akármit álmodnék,

az hosszabb lenne. Reggelre

messze innen elvirágzott a magnólia,

és vélhetőleg Mongólia széléig hideg van.

Jégdarab csúszik lefelé a mellkasomban,

egy pillanatra mintha megcsillanna.

Pedig még nincs reggel,

hajnal sem, átvágva a kakasok torka.

Csak szelkakashok kukorékolnak,

részsárnyukkal csépelik a vihart, mely komiszul

az ablakredőnyök léceit rázza.

*A balatonfüredi Salvatore Quasimodo Költői Verseny különdíjával kitüntetett költemény

Szociográfiák nyomában

(Szabó Zoltán írói szociográfiái)

Szabó Zoltánról, a szociográfusról úgy beszélnek, hogy ő „fontosnak tartotta az egyéni megfigyelést, a beleérző készséget”, és hogy az „írói megjelenítésre nagy hangsúlyt helyez”. A jellemzésből kitetszik, hogy a szociográfus Szabó Zoltán két könyve, A tardi helyzet (1936) és a Cifra nyomorúság (1938) is példaértékű, elannyira, hogy akár azt is írhatnánk: követésre méltó módon adja elő szociográfiai vizsgálódásainak eredményeit.

A mai szemlélődő talán azért (és azon) lepődik meg, hogy az írói szociográfiának minősítette A tardi helyzet című könyvet egy mindössze huszonöt éves fiatalember írta, és nyomban utána meg is kettőzi szociográfiai dicsőségét, hogy azután már kitűnő publicistaként legyen jelen a közéletben 1949-ig, emigrációjának kezdetéig. Ismert és elismert volt, s olyan tudós egyéniség szimpátiáját és támogatását élvezte, mint Székfű Gyula. Erdemes azt is tudni, hogy az 1930-as évek derekán jobboldali beállítottságúnak tartották, mint tartotta Veres Péter is. Tanulságos Veres Péter szövegébe beleolvasni, mert dicséri a szerzőt: „De általában magán a könyvön, egyszerű nyelven, komoly előadásmódján meglepszik, hogy a szerző egyedül az igazságra, az írói és tudósitói hűségére törekedett. Éppen ezért nem érzik sehol az érdekesség-hajszoló túlzások sajátos fze, de éppen ezért van ennek a könyvnek is nagy hatása.” Közben nem érti, miért a botrány a könyv körül, hiszen „nem lát a tardi helyzetben semmi különösen felháborítót, nem lát olyat, amit bármelyik magyar faluban akár súlyosabb formában is meg ne találna.”

A tardi helyzet támasztotta vihar után fogott a Cifra nyomorúság című szociográfiájának megírásához, s lett a műve a „magyar szociográfiai irodalom egyik klasszikus alkotása” (Huszár Tibor).

Az első, A tardi helyzet volt Szabó Zoltán szociográfiai iskolája, annak írása közben tanulta a célravezető módozatokat mind a feltárt ismeretek előadásmódja, mind a világ megismerése tekintetében. Kezdetben szociológusi észjárással közelítette meg feladatát. „Kísérleti kérdőíveket” küldött szét, de gyorsan fel kellett ismernie, hogy a szociográfiai kérdőívek segítségével nehéz készíteni: „Minden eddigi kérdőíves kísérletezés kudarcot vallott, sablonossá tette az adatgyűjtést és megbénította a feldolgozást.” S tovább: „A halott és szabott formájú kérdőív helyett az összekötöttet falun élő munkatársainkkal levél és személyes leutazás útján oldottuk meg, igazodtunk a helyzethez és a témához, és nem igyekeztünk a helyzetet pontokba rögzíteni.”

Adatgyűjtés természetesen vannak (A tardi helyzet függelékében ott vannak a táblázatok is), de az azok támasztotta benyomás megszövegezése hatásosabb is,

meggyőzőbb is, hiszen az adatok csak az adott témáról vallanak, a benyomás a szociográfust is mutatja, nemcsak a gondolkodót és érzékelőt vagy számottevőt, hanem az érző embert is. Ezért is lehetett nagy sikere, hiszen 1937-ben már a harmadik kiadáshoz írta az előszót, s abba ezeket a sorokat is:

„Megint ősz van és hű falvaink, Tard és többiek, megint úgy néznek a tél és a közeledő újesztendő elé, mint eddig, mint tavaly vagy tavalyelőtt. Az asztalra ezen-től se fog több étel kerülni, az élet ugyanaz marad, a munka ugyanannyi és a nap-szám se fog könnyelműen növekedni. Most ugyanazt találom Tardon, mint egy évvel ezelőtt, a tények ugyanazokról a bajokról vallanak. A temető megszaporodott azóta néhány sírral, a falu néhány gyerekekkel...”

Kiolvasható az is, hogy nem voltak illúziói műve hatását illetően, hiszen a „tardi bajok ismertek lettek, de eltűntetésükre nem történt semmi”.

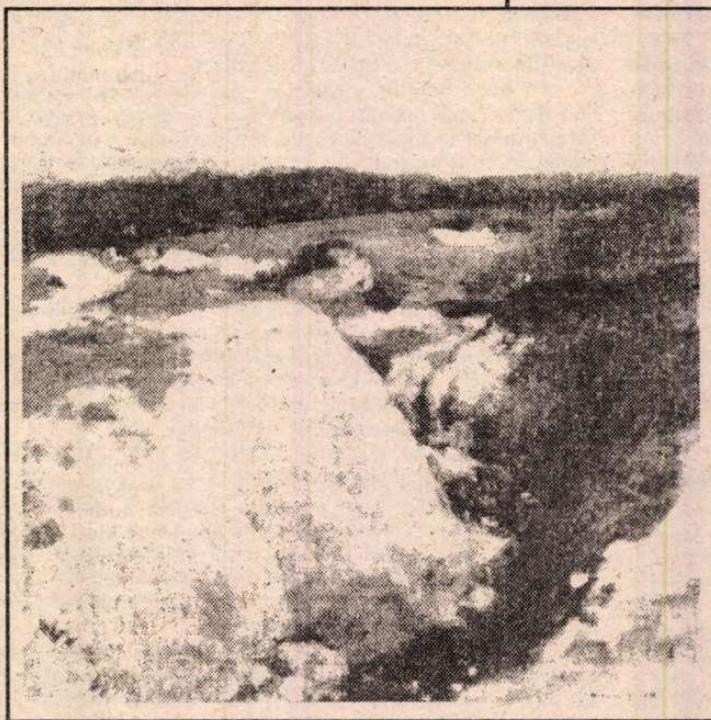
A perdöntő a szociográfia-ban, hogy mi fér a vizsgálódó tudatába a kiszemelt életből. Szabó Zoltán érdeklődése igencsak széleskörű, sokoldalú, több irányú volt. Feljegyezte például egy 18 holdas család heti étlapját – retentó példaként!

Tardot különben az teszi érdekessé, hogy matyók lakják, akik az 1930-as években „régikultúrájuk levegőjében” élnek. Lélekszá-muk 2317 fő volt, s hogy hogyan éltek, Szabó Zoltán „helyzetjelen-tése” öröklötte meg.

Akárcsak a „cifra nyomorúságban” éldegélő palócokét, akiket Mikszáth Kálmán jó palócok-nak mondott. Szabó Zoltán szakított itt a falukutatás egyoldalú értelmezésével. Az ő felfogásában nemcsak a földdel a felszínen munkálkodó ember jelenti a népet, hanem a föld mélyét ásó bányász is – a latifundiumok népe mellett a kapitalista ipari birodalomban szolgálók is. S az értelmiség is legalább akkora figyelem-ben részesült, mint a parasztság vagy munkásság. Az értelmiség világszemléletéről készített metszeteket (önszemlélete, Európa-, magyarság-, nép-, politika- és zsidó-szemlélete), és a középosztály terminusát szedte fizekre, hogy kimutathassa, mennyire hibás ezt a bizonyos középosztályt nemzetfenntartó szerepben képzelni el. Inkább önáltatást, illúziókergetést kell mondani, ha róluk esik szó – sugalmaz-ta.

Szabó Zoltán Cifra nyomorúság című könyve azt is példátza, hogy a szociográfia nemcsak szociális vádirat lehet, de ideológiai kritika is, s vált valóban az értel-miségről szóló része ma is fontos és elgondolkodtató olvasmánnyá.

BORI Imre

Iványi Grünwald Béla: Nagybányai táj

Yorick, Pehotnij

(Baka István, 1948–1995)

(Folytatás a 11. oldalról)

A korábban írt Liszt Ferenc-versek, a még korábbi Vörösmarty- és Széchenyi-versek még a szereplő köré sorolhatók, ám az új szerepek szétfeszítették a váltott ruhákban megszólalás könnyen lefordítható pántjait, elvesztették „test-koloncukat”, számukra is csak „a semmi és a lét közötti” küszöbön (még egy szó!) bukdácsolás, botladozás maradt meg. Ők búcsúznak tehát az élettől, ám nem a költő nevében, és a maguk nevében sem, mert az idő megállt és a tér is megmerevedett, közel került a távol, nincsenek többé földi táplálékok: versek vannak csupán, vers- és költészettörténeti, szótári adatok.

A Philoktétész első szakasza foglalja össze Baka István költészetének tapasztalatát: „Akár a leprás akiről lerohadt / minden vonása már s csupán kolompja / tudatja véle is hogy létezik még / s figyelmezteti a szembejövőket / hogy térjenek ki útból olyan / e vers a sorvégeiről lefoszlott / a rím s csupán a jambusok kolompját / kongatja még tudatva merre jár / hullatva húsát bomló szavait hogy / kitérhessen előre az idő.” Lator László figyelte meg és bizonyította több példával, hogy Baka István verseiben mindig felfedezhető egy-egy a költészet hagyományából átvett kép, szó, nyelvi fordulat, még a legszemélyesebben ihletetekben is. A magyar költészetben kívül legtöbbször az orosz költők – az orosz szimbolisták – verseiből származnak az átvételek. Nem véletlenül, hiszen Baka István az orosz szimbolistáknak, Annyszkijnek, Szologubnak, Kuzminnak, Vjacseszlav Ivanovnak, Bloknak, Andrej Belijnek volt avatott fordítója. A jambusok kolompját kongatja a leprás, hogy „kitérhessen előre az idő”, ám ez a hosszú léteztetéssel felépített strófa is rákapcsolódik József Attila kései versének –, az utolsó versek egyike – a Szürkületnek erre a sorára: „Még jó, hogy vannak jambusok és van mibe / befogódnom.” A jambus marad végül, ez a kolompolva és botladozó sormegversformáló versláb, a megvetetten is megőrzött, idegen hangzása ellenére is elkerülhetetlen és megreformálható ritmusformáló nyelvi eszköz. Nincs más. Más már nem mondható, a rím sem, csak ennyi „ti – tá”. És vége.

Innen kezdődően, e katarzison túli pusztaságban, ahol a távolinak hitt közelsége nem kelt félelmet, hiszen szól a jambus, mint a kolomp, van (mégis) mibe belekapaszkodni tehát, Yorick és Pehotnij, e „fogadott fivérek” is eltávoznak „Egyik Helsingör esti kék kódéba / Másik a pétervári alkonyatba”, ám itt marad a költő, ki megszabadult „test-koloncától”, és vele marad a vers, az egyetlen bizonyosság. Így szól Baka István Yorickhoz és Pehotnijhoz: „Búcsúzóim töletek barátaim ti / Kik elfecseggé minden titkotam / Csak egyet egyet nem mondhattatok ki / A legnagyobbat a Titoktalan. Ez tehát a végső felismerés. Hogy minden mondható, minden kifejezhető, és ki is fecseggik a titkokat a választott áruhák, a kiszemelt szerepek, de azt már nem mondhatják ki, azt a földön túlit, a közelbe hozott távol, a katarzison utáni, aminek valóban mi más nevet adhatna a költő, mint azt hogy „Titoktalan”. Vereséggel végződik hát a költői kísérlet. Baka Istváné is. Ám ezt a vereséget csak a nagyok nevezhetik meg. Yorick, Pehotnij, Baka István.

BÁNYAI János

Egy nyisszentés a borotvával az orgazmus csúcsán

Fernando Arrabal regénye a Narodna knjiga kiadásában

A nagy, spanyol szürrealista örület: Pablo Picasso, Salvador Dali, Fernando Arrabal. Az utóbbinak, az álmodók legfiatalabbikának, a főleg drámai munkásságáról ismert Arrabalnak Gyilkosnő a télkertből (La tueuse du jardin d'hiver) című regényét jelentette meg nemrégiben a belgrádi Narodna knjiga. Aki a nálunk is előadott színpadokba a harctéren piknikszik, mostani regényének már a címében kifejezi az írói szándékot, amit a nagy előd, vagy ahogy az előszót írta Milan Kundera nevezi: az idősebb testvér is tesz már fél bajuszának leborotválásával: a polgárpukkasztás.

A cél hát: megbotránkoztatni a polgárokat, vagyis így felelni arra a határtalan romlottságra, amely a polgárság életében jut kifejezésre, s amelynek végtelenségig fokozódó szörnyűségeit, akárhogy is igyekeznek, az író szürrealista rémálmai sem tudják megközelíteni, ezek csak halvány márai ama erkölcsatlenségeknek, embertelenségeknek, kegyetlenkedéseknek, amelyekkel az életben találkozhatunk. Hogy Arrabal kikre gondol, azt a gyilkosnő japán barátja fogalmazza meg: „...Az egész társaság krémje ott lesz. Hogy mondomjam?, képzeld el az embereknek egy olyan szektáját, akik mindennel el vannakelve, de megkívták, hogy eltöltsenek egy feledhetetlen éjszakát...”

Dali azt javasolja nekik, hogy a kastélyban éljék át életük legintenzívebb óráit. Csalétek ez, hogy odavonzza a párokat, akik kipróbálták már mindent a megundorodásig: de akik mégis reménykednek, hogy talán létezik valami, ami mélyen felizgatná, zavarba hozná, csodálatra készítené vagy félrelépésre bírja őket.”

Dali mellett szerepet kap a regényben a másik nagy, Picasso is, halála előtt egy héttel hét napot tölt nála a provençe-i kastélyban a tizenöt éves hősnő, aki távozásakor egy borotvát kap a mestertől ajándékba; pár évvel később ezzel vágja el a torkát azoknak a férfiaknak mindig az orgazmus csúcsán, akik lefekszenek vele...

Bizarr ötlet? Eredetiség? Mindenáron való eredetiségkedés? Idézzük még Kundera gondolatát: „Ezzel még egyszer bebizonyosodott: Arrabal nem hasonlít senkire, és különbözőségének a foka eléri az elgondolható határát...”

A télkertnek, ahol a gyilkosnő él, a pontos rajzát is megkapjuk, a helyiségben a svábbogarak, hangyák és más bogarak sokasága él, harcaikat, szeretkezéseiket nagy élvezettel szemléli és mondja el részletes és kérdő mondatokba foglalt leírásai-ban. „Amíg a két svábbogár még messze volt egymáshoz, vajon a hím vagy a erősebb volt a nőstény vágyánál? Vajon tüzeesebb? Vajon a nőstény az utazása idején átalakította türelmedenséget szemrehányássá? gyanakvássá? melankóliává? fájdalommá? kétségbeeséssé? gondolt-e arra egy pillanatra veszélyes cirkálása közben, hogy a hím halott? Érezte-e vajon, hogy szüksége van rá? Fizikai? spirituális? mint egyénnek? mint a csoport tagjának? Aldozta volt-e valami megszálloottságnak? valami természetellenes impulzusnak? ösztönnak?...” Így a svábbogarak, s a kérdések, amiket a szerelmeskedésük ébreszt a hősnőben, illetve amiket Arrabal fontosnak tart tudtunkra adni a svábbogárral kapcsolatban, amely általában nem tartozik a legkedve-sebb háziállataink közé, sőt ellenkezőleg: amit rendszerint, legtöbbször undorral taposunk el, vagy próbálunk kiirtani más, hatékonyabb eszközzel a lakásunkból. Persze, az írónak nyilván éppen ezért esett erre a bogárra a választása: részleteiben leírni, élénk tárnai azt, amitől undorodunk, amitől megvetéssel fordulunk el, ami pedig természetes, normális a bogarak világában, vagyis sokkal kevésbé méltó utálatunkra, mint az, amit maguk az emberek emberi mivoltukból kivetkőzve a Dalinál szervezett orgiákhoz hasonlóknak (s nemcsak ott) elkövetnek, eltűnnek vagy éppen élveznek.

A gyilkosnő életének képeivel párhuzamosan peregnék fellábú nagyapjának hét-köznapijai; a palotát, ahol lakik, falak kötik össze a télkerttel, az öreg, amíg két leányzó

gondoskodik róla, hogy elviselhetővé tegye számára az életet, félelemmel és szorongással gondol arra, micsoda szörnyű veszedelem zúdul rá, ha bekövetkezik Franco halála (akit a gyilkosnő mindig csak mint Ő-t nevez meg), aki után nem lesz senki, aki visszatartathatná a rombolásra kész csőcseléket... Számára hát nem marad más: csomagoltat, készült a menekülésre. Hiszen: „Ez a pusztulás, amit most átélünk, már benne volt annak a győzelemnek a természetében, amit kivívtunk.”

Így a nagypapa, közben Kenko, a japán barát elmerülve a távol-keleti misztikumba készíti a szabályokat, hogy bemutathassa az áldozatot, a télkert lakója a Picassótól kapott borotvával tovább végzi éjszakai munkálatait, Dali bejelenti a mulatság kezdetét, majd fölhívja a jelenlevők figyelmét: „Embter-len kísértés vesz erőt rajtunk, a legnyeresebb vagy a legraffináltabb módon teszünk eleget neki. Szakítunk a mások megbecsülésére és a felebaráti szeretetre vonatkozó társadalmi konvenciókkal. Egyedül a testi élvezetek irányítják vezet bennünket. Fetregünk a mindenféle megaláztatások szennyében... Az egyetlen dolog, ami igazságosan és koherensen megfelel a mi elátkozott természetünknek, az a szegyetelenség...”, az asztalok között többen összesúgnak, szidják, ócsárolják, de az orgiázás tovább tart, a rendőrség a gyilkos után nyomozva újabb és újabb bizonyítékokat tár fel, Szamori, a másik japán barát napról napra beszámol barátjának, a gyilkosnőnek, a nyomozás eredményeiről, aki mindezt közömbösen veszi tudomásul, ugyanígy a regény végén a japán kérését is, hogy ölje meg a borotvával...

Egy regény a sok közül, lesz, aki elolvassa és elgondolkodik róla, s lesznek, akik belenéznek, s undorodva dobják el. Arrabal élt az író jogával, a maga módján válaszolt az élet szörnyűségeinek kihívásaira, persze az olvasónak is jogában áll, hogy a maga módján fejezze ki véleményét, akár úgy is, hogy felháborodva elutasítja az író kihívását...

BURÁNYI Nándor

VITA

(Családi) ki kicsoda

Toldi Éva ahelyett, hogy irodalomtörténet-írásunk és kritikánk hagyományának és jelenének áttekintésére vállalkozó cikkemhez kapcsolódva a kezdeményezett párbeszéd-ben hallatná – akár bíráló – szavát, rövid múlt heti jegyzetben csupán címkéz (közhelyekben gondolkodom, rossz az irodalmi ízlésem, kisiskolás lekezelőmondást végzek, elő-rom, milyen legyen a kritika stb.), majd konklúzióként le-szögezi: nincs erkölcsi jogom kritikára. S teszi mindezt az általa aláírt glosszában azért, hogy megvédje irodalmunkat cikkemmel szemben, miközben nem veszi észre, hogy én nem irodalmunkról írok, hanem irodalomtörténet-írásunkról és kritikáról, s írókat (B. Foky, Kontra, Gion) csak ennek függvényében említek néhányat. Sajnálom, hogy sorait azért sem tekinthetem érdembeli hozzászólásnak, mivel én nem a konjunkturalis témák, hanem ezek igénytelen „megformálása” ellen írok, ami lényegesen más. De ennél inkább sajnálom, hogy ügyetlen jegyzetével egy ritkán író, de tehet-séges kritikusotlósztja meg irodalmunkat. Mert a kritikus, aki feleségként „védi irodalmunkat”, miközben megfedkez-zik róla, hogy Kontra Ferenc azért (még) nem Radnóti Mik-lós (öt említi Toldi Éva ellenpéldának véleményemmel szemben!), az feladta kritikusai pozícióját, kockára teszi szavánkat hitelét – lám, milyen kényes dolog a véleménymon-dás erkölcsi joga! –, amit elveszíteni rém könnyű, visszaze-rezni pedig szinte lehetetlen.

GEROLD László